

הדרך האחרונה
סיפורו של מיתוס

המכון החינוכי הישראלי ע"ש יאנוש קורצ'אק ע"ר
The Korczak Educational Institute of Israel

דמותה של סטפאניה וילצ'ינסקה (סטפה) במיתוס 'הדרך האחרונה'

מאת: ד"ר אורנה דובדבני

סטפה מזכרת ב-10 מתוך [16 טקסטים המתארים את 'הדרך האחרונה'](#) שנסקרו כדי לבחון את המיתוסים העולים מהם. במאמרו זה ייבחנו טקסטים אלו בלבד. מבחינה היסטורית, לפני מלחמת העולם השנייה סטפה הייתה בארץ והתגוררה בעין חרוד. קורצ'אק אף ביקר אותה שם. כשהתחיל להיות מתוח בפולין, קורצ'אק כתב לה שהמצב קשה. היא הרגישה שצריכים אותה שם. במאי 1939 היא חזרה לורשה, למרות שהיה ברור שמתקרבת מלחמה, גם אם לא היה ברור שתרחש השואה- היה ברור שמדובר בנסיעה מסוכנת. סטפה נסעה אל תוך הסכנה כדי לעזור ולהיות עם קורצ'אק ועם הילדים. בחירתה נעשתה מתוך הבנה של המצב.

בהמשך לסדרת המאמרים על המיתוס של קורצ'אק מתוך תיאורי 'הדרך האחרונה', גם כאן נתייחס לכל הטקסטים כסיפורים בהם רצו המחברים לומר לנו משהו, ולא כתיעוד היסטורי.

חלק מהמחברים מזכירים את סטפה בשמה בתיאור 'הדרך האחרונה', כחלק מהקבוצה. אחרים מתייחסים אליה כדמות עצמאית, מתארים את אופייה, מספרים על פעולות שעשתה כדמות בפני עצמה ולא רק כחלק מתוך הקבוצה המלווה את קורצ'אק.

בתיאורי 'הדרך האחרונה' שנסקרו כאן, לא נמצא קשר בין ההיכרות של המחברים עם סטפה לבין אופן התיאור שלה בסיפור. לדוגמה: פאולינה אפנשלאק, שהכירה בנערותה את סטפה ואחותה, מספרת שסטפה נעלמה ולא הייתה עם הילדים ביום הגירוש, ואף רומזת לשפופרת מורפיום ריקה; ישראל זינגמן, שהיה חניך בבית היתומים, מתאר את סטפה כאישיות מאוד גדולה, עצמאית ומשמעותית.

[מארק רודניצקי, נחום רמבה ודיוויד הארטלי מארק](#) מזכירים את סטפה כחלק מהצעדה. נראה שרודניצקי מזכיר אותה כחלק מ"כמה מבוגרים" שהלכו עם קורצ'אק, כדי להעצים את הרושם העגום ומנתץ הסטיגמות שהוא מנסה ליצור; [לרמבה](#) היה חשוב לציין שסטפה הייתה שם כחלק מהקבוצה, חלק מהמחאה, חלק מהבעת הבוז, ללא תיאור אישי; [הארטלי מארק](#) מזכיר את סטפה בשמה בתוך התיאור הכללי, יחד עם תיאור הילדים שהיו לצידה- עדות להיכרות העמוקה עם כל אחת ואחד מהם.

[יעקב רותם והאנה מורטקוביץ'-אולצ'אקובה](#) מתייחסים לכושר הניהול של סטפה, להחלטתה להכין מראש ולהלביש את הילדים בבגדים החגיגיים. שניהם מתייחסים לדמות חזקה, שהחלטותיה השפיעו על מראה הצעדה החגיגי.

[רותם](#) מתאר שותפות בין קורצ'אק וסטפה: שניהם ירדו למטה עם הילדים כשהגיעו הס"ס. הוא מציין במיוחד את החוש המעשי של סטפה, שלא רצתה להשאיר רכוש לשודדים לאחר שיעזבו את הבית, גם אם לא יחזרו אליו לעולם. חשוב היה לה לא לאבד ציוד, שהיה קשה להשגה ויכול היה לשמור על הילדים במסע שלפניהם. המחבר ציין את סטפה בשמה, בעוד 8 מבוגרים נוספים – מזכרים ללא שמם, מפני שסטפה חשובה בסיפור, היא לא כמו הדמויות האחרות.

הדרך האחרונה
סיפורו של מיתוס

המכון החינוכי הישראלי ע"ש יאנוש קורצ'אק ע"ר
The Korczak Educational Institute of Israel

[מורטקוביץ'-אולצ'אקובה](#) מתייחסת גם היא ללבוש הילדים. לדעתה, סטפה הורתה מראש להכין את הבגדים והנעליים בהם ייצאו ברגע הפקודה. למעשה, תפישה זו של סטפה אחראית למראה השיירה הבולט.

סטפה הלכה במאסף- "גדולה, רחבת כתפיים, חזקה, טובה, סעד ומשען בשעות קשות רבות": זאת התמצית, זאת מהותה של סטפה בעיני המחברת. היא שבה ומזכירה את כל קורבנותיה ומאמציה של סטפה, למרות שבמסע אחרון זה היא לא תושיע. סטפה, יחד עם רבים נוספים המזכרים בשם, מצטרפים לקורצ'אק "במשמרת האחרונה של מערכת-הגיטו האבודה".

[אברהם ברמן](#), שתיאר את 'הדרך האחרונה' במשפט אייכמן, מתייחס גם הוא לסטפה כדמות חזקה. הוא מספר שסטפה הלכה אחרי קורצ'אק, עם הילדים הקטנים; היא זאת שסיפרה להם שקר לבן על טיול לשדות וליערות, "וחיוך קל היה על שפתיה" - אספה כוחות על-אנושיים, כדי לשכנע את הילדים בשקר הלבן. התיאור שהיא מספרת לילדים נועד לעודד את רוחם, לטעת בהם תקווה, לנסוך בהם איזה שקט. סטפה מצטיירת כדמות מאוד מוכוונת-ילדים, חזקה מאוד. מיתוס הגבורה- מתייחס גם אליה. דווקא ברגעים הקשים ביותר מתאר ברמן חיוך, שלא היה אופייני לסטפה בחיי היומיום.

בסיפור של [פאולינה אפנשלאק](#) סטפה היא נוכחת-נעדרת, משתתפת בסיפור מתוך מחשבות ופעולות של קורצ'אק, מכך שהוא מחפש אותה, שמזהה בוודאות חפצים שלה- גם בתוך סערת נפש גדולה.

היא הייתה הדמות האחראית, לכן קורצ'אק חושב האם היא נעלה את הדלת כשמתבהר לו שילדים נחטפו ברחוב; קורצ'אק מזהה את הארנק של סטפה מוטל על הקרקע, ומבין שקרה משהו נורא. המחברת מוסיפה תיאור של פריטים אישיים - אנושיים, שהיו לסטפה בארנק: צילומים, תעודת זהות, פקעת חוטים, ממחטה. להערכתך, הפריטים שהמחברת בחרה לתאר בארנק מתארים קשר לזכרונות שהיו יקרים לסטפה, ממחיש אובדן זהות, מעשיות, פרגמטיות, ויכולת להזיל דמעה לפעמים.

שופרת המורפיום הריקה- רומזת, בלי לפרט, את מה שנגלה בהמשך- סטפה נעלמה ואיש אינו יודע מתי ולאן.

התחושה היא שהיעדרה של סטפה ריחף מעל כל היום הזה, היא הייתה משמעותית מאוד עבור קורצ'אק ועבור הילדים, היא נחוצה וחסרה.

[ישראל זינגמן \(סטאשק\)](#) מתאר את האנושיות של סטפה: טיפלה במירציה כשנזקקה לתשומת לב וטיפול אישי; בהמשך, ניצחה על ארגון היציאה של כל הילדים, ועדיין מצאה רגע לשלוח את יוסק, לשמור על מירציה.

בטקסט זה סטפה מקבלת החלטות ופועלת באופן עצמאי, כששולחת את מירציה לצאת מהקבוצה ולברוח אל אחיה. היא מתוארת כבעלת תושיה, מנתחת מצבים במהירות, בעלת יכולת לקבל החלטות ולבצע אותן תוך ניצול הזדמנות רגעית ומהירה. מתואר קשר מיוחד ואוהב עם מירציה.

סטפה מעשית מאוד - לקחה עימה צרור קטן, מוסתר, והשתמשה בו כשמצאה לנכון.

מתיאור ההצלה, או ניסיון ההצלה של מירציה, נראה שלדעת המחבר סטפה ידעה לאן הם הולכים. סטפה היא דמות בעלת שיעור קומה בזכות עצמה, אשר גם פונה לאל ישירות לנוכח סבל הילדים.

בתיאורי הדרך האחרונה של [הינדה לוי-ליסנר](#) ושל [אהרון צייטלין](#), דמותה של סטפה משמשת להעצמת מסר גדול יותר שהמחברים מבקשים להעביר לקוראים - הזהות היהודית ואמונה באל.

[לוי-ליסנר](#) מדברת על משפחה, אב ואם עם ילדים. סטפה שומרת מאחור, במאסף. משגיחה שאף ילד לא יישאר לבד בגהינום שהם עוברים. נרמז שסטפה היא כמו אם לילדים. יש לה תפקיד ואחריות ייחודיים, מעבר להיותה חלק מהקבוצה, וחלק מהמסר של המחברת על עם הנצח, הזהות היהודית ואובדן כל זהות אחרת. היא חלק מההולכים כיהודים, היא אחת מאלה שאיבדו את זהותם ונותרה להם רק זהות יהודית. כל התיאורים האלה המתייחסים בלשון רבים - כוללים גם את סטפה, היחידה מלבד קורצ'אק המחכרת בשמה.

[צייטלין](#) מתאר סיטואציה כוחנית ולא שיויונית בין קורצ'אק וסטפה: סטפה הייתה יותר בריאה וחזקה מקורצ'אק בעת הגירוש, ולכן חטפה בקלות מידו כמוסת ציאניד. בהמשך, מתברר שהיא הכינה הכל בעולם הבא לבואם של הילדים וקורצ'אק, כמו שעשתה תמיד בבית-היתומים. היא המשיכה בתפקידה גם לאחר החיים.

סטפה מתוארת כדמות לא-מאמינה. בשיחה של קורצ'אק עם האל המחבר שם בקולו של האל אישור שהוא מכיר את סטפה היכרות מעמיקה, למרות שאינה מאמינה. צייטלין מצייר את סטפה באופן המשרת את הנרטיב של אמונה באל. כל הסיפור שלו דמיוני, הדמויות וההתרחשויות מובילים למסקנה שהאל קיים, מכיר את כולם ומכוון את הגורל של כולם.

חלק מהמחברים שהזכירו את סטפה בתיאורי 'הדרך האחרונה' הכירו אותה, וחלקם מתארים מה ששמעו וליקטו מאחרים. מההתייחסויות לסטפה ניתן ללמוד מה חשבו עליה המחברים, ואיזו דמות רצו לצייר עבור הקוראים, יותר מאשר דיוק אמיתי של אישיותה. מעניין לראות שמחברים אלה כללו את סטפה במיתוס הגבורה הגדול של יאנוש קורצ'אק, כחלק חשוב ובלתי-נפרד ממנו. היא גיבורה בזכות עצמה, מעבר להיותה נלווית לקורצ'אק. התיאורים שנסקרו מאירים את סטפה באור רך יותר מאשר הדמות הקשוחה המתוארת בטקסטים שונים מבית היתומים. חלק מהכותבים מבליטים היבטים שכנראה, בעיניהם, מייצגים אנושיות, רוך וחמלה במצב בלתי-אנושי וקשה מנשוא. הם מביאים לידי ביטוי תכונות מוכרות של סטפה, כמו מעשיות וכושר ניהול, בהקשר שלא היה כדוגמתו קודם לכן. דמותה של סטפה היא אוהבת, דואגת ומטפלת, מהירת מחשבה, עצמאית בקבלת החלטות, שלא נפרדה מקורצ'אק ומהילדים. דמות כזאת הופכת לנגד עינינו למיתוס בפני עצמו, מעבר לכך שהיא מעצימה את מיתוס הגבורה שנתקם סביב יאנוש קורצ'אק.